Repertoriul jurisprudenței

CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL
MACIEJ SZPUNAR
prezentate la 18 mai 2017 [1]

Cauzele conexate C-588/15 P și C-622/15 P

LG Electronics Inc. (C-588/15 P),
Koninklijke Philips Electronics NV (C-622/15 P)
împotriva

Comisiei Europene

„Recurs – Înțelegeri – Piața mondială a tuburilor pentru monitoare TV și monitoare de calculatoare – Decizie prin care se constată două încălcări ale articolului 81 CE și ale articolului 53 din Acordul privind Spațiul Economic European – Acorduri și practici concertate în materie de prețuri, de împărțire a piețelor și de capacități de producție – Răspundere a unei societăți-mamă pentru comportamentul ilicit al filialei sale – Comunicare privind obiecțiunile adresată exclusiv societății-mamă – Dreptul la apărare”

Introducere

1. Prin intermediul prezentelor recursuri, recurentele solicită anularea a două hotărâri ale Tribunalului Uniunii Europene din 9 septembrie 2015, LG Electronics/Comisia [2] și Philips/Comisia [3], prin care acesta a respins acțiunile având ca obiect anularea Deciziei C(2012) 8839 final a Comisiei din 5 decembrie 2012 privind o procedură în temeiul articolului 101 TFUE și al articolului 53 din Acordul privind SEE (cazul COMP/39.437 – Tuburi pentru monitoare TV și monitoare de calculatoare) (denumită în continuare „decizia în litigiu”) și, cu titlu subsidiar, reducerea cuantumului amenzilor respective aplicate recurentelor.

2. Aceste recursuri, conexate pentru buna desfășurare a procedurii orale și în vederea pronunțării hotărârii [4], ridică în special o problemă inedită în ceea ce privește respectarea dreptului la apărare în ipoteza în care unei societăți-mamă i se impută comportamentele ilicite ale uneia dintre filialele sale. Este necesar să se stabilească, mai precis, dacă dreptul la apărare al unei societăți-mamă este încălcat atunci când Comisia Europeană îi adresează acesteia comunicarea privind obiecțiunile, fără a o adresa și filialei ale cărei acțiuni sunt în discuție, în special în cazul în care a fost declarat falimentul filialei respective, societatea-mamă fiind astfel privată de orice acces la documentele acesteia.

Istoricul litigiilor

3. Situația de fapt, astfel cum reiese din hotărârile atacate, poate fi rezumată după cum urmează.

1 Limba originală: franceza.

2 T-91/13, nepublicată, denumită în continuare „Hotărârea LGE”, EU:T:2015:609.

3 T-92/13, nepublicată, denumită în continuare „Hotărârea Philips”, EU:T:2015:605.

4 Prin Decizia Curții din 7 februarie 2017.

4. Prin decizia în litigiu, Comisia a constatat că principalii producători la nivel mondial de tuburi cu raze catodice (denumite în continuare „CRT”) au încălcat articolul 101 TFUE și articolul 53 din Acordul privind Spațiul Economic European din 2 mai 1992 (JO 1994, L 1, p. 3, Ediție specială, 11/vol. 53, p. 3) prin participarea la două încălcări separate, privind, pe de o parte, piața tuburilor pentru afișare color utilizate pentru monitoarele de calculatoare (denumite în continuare „CDT”) și, pe de altă parte, piața tuburilor cinescop color utilizate pentru televizoarele color (denumite în continuare „CPT”).

5. LG Electronics Inc. (denumită în continuare „LGE”) este un furnizor de aparate electronice destinate publicului larg. Koninklijke Philips Electronics NV (denumită în continuare „Philips”) este societatea-mamă a grupului Philips, specializată în produse electronice.

6. LGE și Philips au produs CRT până la 1 iulie 2001. La această dată, cele două recurente și-au transferat toate activitățile desfășurate în domeniul CRT către o întreprindere comună, grupul LPD, la conducerea căreia se afla societatea LG Philips Displays Holding BV.

7. În decizia în litigiu, Comisia a considerat că LGE și filialele sale, pe de o parte, și filialele Philips, pe de altă parte, au participat la înțelegeri privind CDT și CPT până la momentul transferului activităților desfășurate în domeniul CRT către grupul LPD, la 1 iulie 2001. În consecință, s-a reținut răspunderea LGE și a Philips pentru cele două încălcări în acest temei.

8. În plus, Comisia a apreciat că trebuia de asemenea să fie reținută răspunderea în solidar a recurentelor, în calitate de societăți-mamă, pentru participarea grupului LPD la înțelegerile privind CDT și CPT în perioada cuprinsă între 1 iulie 2001 și 30 ianuarie 2006.

9. Astfel, Comisia a constatat la articolul 1 alineatul (1) litera (c) și, respectiv, litera (d) din decizia în litigiu că, în ceea ce privește înțelegerea privind CDT, Philips a participat la aceasta în perioada 28 ianuarie 1997-30 ianuarie 2006, iar LGE în perioada 24 octombrie 1996-30 ianuarie 2006. Comisia a constatat de asemenea la articolul 1 alineatul (2) litera (f) și, respectiv, litera (g) din decizia în litigiu că, în ceea ce privește înțelegerea privind CPT, Philips a participat la aceasta în perioada 21 septembrie 1999-30 ianuarie 2006, iar LGE în perioada 3 decembrie 1997-30 ianuarie 2006.

10. În ceea ce privește încălcarea referitoare la CDT, prin articolul 2 alineatul (1) literele (c)-(e) din decizia în litigiu, Comisia a impus o amendă în cuantum de 73 185 000 de euro pentru Philips, o amendă în cuantum de 116 536 000 de euro pentru LGE și o amendă în cuantum de 69 048 000 de euro pentru aceste două societăți, răspunzătoare în solidar. În ceea ce privește încălcarea referitoare la CPT, prin articolul 2 alineatul (2) literele (c)-(e) din decizia în litigiu, Comisia a impus o amendă în cuantum de 240 171 000 de euro pentru Philips, o amendă în cuantum de 179 061 000 de euro pentru LGE și o amendă în cuantum de 322 892 000 de euro pentru aceste două societăți, răspunzătoare în solidar.

Procedura în fața Tribunalului și hotărârile atacate

11. Prin cererea introductivă depusă la grefa Tribunalului la 14 februarie 2013 și, respectiv, la 15 februarie 2013, LGE și Philips au introdus fiecare câte o acțiune având ca obiect anularea deciziei în litigiu, în măsura în care aceasta le privea pe fiecare dintre ele, sau, cu titlu subsidiar, reducerea cuantumului amenzilor care le-au fost impuse prin decizia menționată.

12. În susținerea acțiunii sale, LGE a invocat șapte motive de anulare. Primul motiv era întemeiat pe încălcarea dreptului la apărare al LGE, prin faptul că grupul LPD a fost exclus din procedură. La punctele 67-91 din Hotărârea LGE, Tribunalul a examinat și a respins motivul menționat ca inoperant și, în orice caz, ca nefondat. Tribunalul a respins de asemenea celelalte motive invocate de LGE și, prin urmare, a respins acțiunea în întregime.

13. În susținerea acțiunii sale, Philips a invocat opt motive de anulare. Al doilea motiv era întemeiat pe încălcarea articolului 101 TFUE, a articolului 53 din Acordul privind Spațiul Economic European, a articolului 27 alineatul (1) din Regulamentul (CE) nr. 1/2003[5], a dreptului la apărare, inclusiv a dreptului de a fi audiat, și a principiului bunei administrări, întrucât Comisia nu a stabilit răspunderea grupului LPD pentru încălcările care i se reproșau acestuia. Tribunalul a examinat și a respins acest motiv la punctele 74-99 din Hotărârea Philips. Tribunalul a respins de asemenea celelalte motive invocate de Philips și, prin urmare, a respins acțiunea în întregime.

Concluziile părților

14. LGE solicită Curții (cauza C-588/15 P):

— anularea Hotărârii LGE;

— anularea articolului 1 alineatul (1) litera (d) și alineatul (2) litera (g), precum și a articolului 2 alineatul (1) literele (d) și (e) și alineatul (2) literele (d) și (e) din decizia în litigiu;

— reducerea amenzilor care i-au fost aplicate și

— obligarea Comisiei la plata cheltuielilor de judecată efectuate în fața celor două instanțe.

15. Philips solicită Curții (cauza C-622/15 P):

— anularea Hotărârii Philips;

— anularea articolului 1 alineatul (1) litera (c) și alineatul (2) litera (f), precum și a articolului 2 alineatul (1) literele (c) și (e) și alineatul (2) literele (c) și (e) din decizia în litigiu;

— reducerea amenzilor care i-au fost aplicate și

— obligarea Comisiei la plata cheltuielilor de judecată efectuate în fața celor două instanțe.

16. Comisia solicită Curții respingerea recursurilor și obligarea recurentelor la plata cheltuielilor de judecată.

Analiză

17. În susținerea recursurilor formulate, LGE și Philips invocă trei și, respectiv, patru motive care se suprapun parțial.

18. După cum a solicitat Curtea, ne vom limita analiza la primul motiv invocat în recursul formulat de LGE și la cel de al doilea motiv invocat în recursul formulat de Philips, ambele fiind întemeiate pe încălcarea dreptului la apărare, ca urmare a faptului că comunicarea privind obiecțiunile nu a fost adresată filialei lor comune, grupul LPD.

5 Regulamentul Consiliului din 16 decembrie 2002 privind punerea în aplicare a normelor de concurență prevăzute la articolele [101] și [102] din tratat (JO 2003, L 1, p. 1, Ediție specială, 08/vol. 1, p. 167).

Hotărârile atacate

Hotărârea LGE

19. Prin intermediul primului motiv invocat în primă instanță, LGE a susținut că Comisia a încălcat dreptul său la apărare prin faptul că nu a adresat grupului LPD comunicarea privind obiecțiunile și decizia în litigiu.

20. Tribunalul a examinat și a respins acest motiv la punctele 67-91 din Hotărârea LGE.

21. Pe de o parte, după ce a amintit jurisprudența referitoare la respectarea dreptului la apărare, precum și la stabilirea răspunderii în sarcina unei societăți-mamă, Tribunalul a constatat că nicio neregulă nu putea fi reproșată Comisiei ca urmare a faptului că încălcarea nu a fost imputată grupului LPD și că, prin urmare, argumentele reclamantei în sprijinul stabilirii unei încălcări a dreptului său la apărare erau inoperante (punctele 68-83 din Hotărârea LGE).

22. Pe de altă parte, la punctele 84-91 din Hotărârea LGE, Tribunalul a respins motivul respectiv ca nefondat, răspunzând la argumentul LGE potrivit căruia aceasta nu a fost în măsură să își asigure apărarea întrucât nu a avut acces la documentele grupului LPD. În această privință, Tribunalul a constatat că, din moment ce documentele respective nu făceau parte dintre cele pe care Comisia se bazase pentru a adopta decizia în litigiu, reclamanta nu poate susține că a fost împiedicată să își exprime în mod util punctul de vedere în legătură cu documentele reținute de această instituție (punctul 85 din Hotărârea LGE).

23. În continuare, Tribunalul a subliniat că, în temeiul obligației generale de prudență, reclamanta trebuia să asigure păstrarea corespunzătoare, în registrele și în arhivele sale, a elementelor care permit reconstituirea activităților acesteia, chiar și în situația declanșării lichidării judiciare a întreprinderii comune, în special pentru a dispune de probele necesare în cazul inițierii unor acțiuni judiciare sau administrative (punctele 86 și 87 din Hotărârea LGE), în pofida dificultăților care rezultă din dreptul neerlandez al falimentului și din lipsa de cooperare a administratorului judiciar al grupului LPD (punctele 88 și 89 din Hotărârea LGE).

24. În sfârșit, Tribunalul a precizat în plus că, deși Comisia nu a inclus în mod oficial grupul LPD în procedura administrativă, aceasta a adresat solicitări de informații diverselor societăți ale acestui grup și a efectuat inspecții la sediile acestora (punctul 90 din Hotărârea LGE).

Hotărârea Philips

25. Prin intermediul celui de al doilea aspect al celui de al doilea motiv invocat în primă instanță, Philips a susținut că Comisia i-a împiedicat accesul la informațiile necesare pentru a se apăra, prin faptul că nu a inclus grupul LPD în procedura administrativă.

26. Tribunalul a examinat și a respins acest motiv la punctele 90-99 din Hotărârea Philips.

27. După ce a amintit jurisprudența referitoare la respectarea dreptului la apărare și la stabilirea răspunderii în sarcina unei societăți-mamă, Tribunalul a considerat că Comisia nu săvârșise nicio neregularitate prin faptul că nu a stabilit în sarcina grupului LPD răspunderea pentru comportamentul său (punctele 91-97 din Hotărârea Philips).

28. În plus, Tribunalul a subliniat că, în temeiul obligației generale de prudență, Philips trebuia să asigure păstrarea corespunzătoare, în registrele și în arhivele sale, a elementelor care permit reconstituirea activităților acesteia, chiar și în situația declanșării lichidării judiciare a întreprinderii comune, în special pentru a dispune de probele necesare în cazul inițierii unor proceduri judiciare sau administrative. În orice caz, Tribunalul a precizat că din înscrisurile din dosar reiese că Comisia a adresat solicitări de informații diverselor societăți ale grupului LPD (punctul 97 din Hotărârea Philips).

29. Mai mult, Tribunalul a arătat că, pentru a obține o reducere în temeiul cooperării sale, reclamanta a furnizat Comisiei informații privind participarea grupului LPD la înțelegere, ceea ce înseamnă că a avut la dispoziție numeroase elemente în această privință pe care a putut să le utilizeze pentru a-și asigura în mod eficient apărarea (punctul 98 din Hotărârea Philips).

Argumentația părților

Argumentația LGE

30. LGE susține că Tribunalul a săvârșit o eroare de drept atunci când a constatat că Comisia nu a încălcat dreptul său la apărare prin faptul că a decis să nu transmită grupului LPD comunicarea privind obiecțiunile.

31. În primul rând, LGE contestă respingerea ca inoperant a primului motiv invocat în primă instanță (punctul 83 din Hotărârea LGE). Aceasta susține că motivele prezentate la punctele 73-82 din această hotărâre se referă la o problemă diferită, care nu a fost ridicată în fața Tribunalului, și anume aceea dacă Comisia a săvârșit o eroare reținând răspunderea LGE pentru încălcare. În opinia acesteia, aprecierea că Comisia a putut să stabilească răspunderea în sarcina LGE nu face ca motivul său întemeiat pe încălcarea dreptului la apărare să fie inoperant.

32. LGE reproșează Tribunalului faptul că a recunoscut Comisiei o putere discreționară absolută de a decide dacă comunicarea privind obiecțiunile trebuia să fie adresată societății-mamă sau filialei.

33. În opinia LGE, în anumite circumstanțe, precum cele din speță, exercitarea acestei puteri de apreciere este limitată de respectarea dreptului la apărare. Din Hotărârea Comisia/Tomkins [6] ar reieși că, în cazul în care filiala prezintă elemente de probă dezincriminatoare obținute din registrele sale sau din interviuri cu personalul, societatea-mamă va beneficia în mod automat de aceste elemente de probă. Prin urmare, capacitatea unei societăți-mamă de a-și exercita dreptul la apărare ar depinde de includerea filialei sale în cadrul procedurii.

34. LGE arată că, în speță, în cazul în care grupul LPD ar fi fost invitat să se apere și ar fi reușit să prezinte elemente de probă dezincriminatoare, ea ar fi beneficiat, în consecință, de acestea în mod automat. Astfel, invocând Hotărârea Solvay/Comisia [7], LGE susține că nu se poate exclude că ea ar fi fost în măsură să prezinte elemente de probă utile pentru apărarea sa în cazul în care Comisia ar fi adresat grupului LPD comunicarea privind obiecțiunile.

35. Practica de a se adresa atât filialei, cât și societății-mamă reiese, de altfel, din Manualul de proceduri al Comisiei în ceea ce privește aplicarea articolelor 101 și 102 din TFUE [8]. Faptul că Comisia a trimis chestionare grupului LPD ar fi lipsit de relevanță, întrucât, ca sursă de elemente dezincriminatoare, chestionarele nu constituie echivalentul unei comunicări privind obiecțiunile. Un pârât trebuie să cunoască obiecțiunile înainte de a-și putea exercita pe deplin dreptul la apărare.

6 Hotărârea din 22 ianuarie 2013 (C-286/11 P, EU:C:2013:29, punctul 39).

7 Hotărârea din 25 octombrie 2011 (C-109/10 P, EU:C:2011:686, punctul 62).

8 Manual of procedure for the application of Articles 101 TFUE and 102 TFEU, 2012. A se vedea http://ec.europa.eu/competition/antitrust/information_en.html (denumit în continuare „Manualul de proceduri al Comisiei”).

36. În al doilea rând, LGE critică motivele din Hotărârea LGE care au condus la respingerea motivului său ca nefondat.

37. În opinia LGE, faptul că a fost în măsură să prezinte observații cu privire la elementele reținute de Comisie și faptul că aceasta din urmă a obținut informații de la grupul LPD nu ar fi suficiente pentru a se asigura respectarea dreptului său la apărare. În plus, LGE critică constatarea Tribunalului potrivit căreia ea avea obligația de a asigura păstrarea corespunzătoare, în registrele și în arhivele sale, a elementelor care permit reconstituirea activităților întreprinderii comune (punctul 86 din Hotărârea LGE). Această obligație ar privi situații în care societatea-mamă cedează o filială unui terț și în care a fost în măsură să asigure efectiv continuitatea accesului său la documente pe cale contractuală. LGE explică faptul că a pierdut controlul filialei sale din cauza falimentului acesteia din urmă, lichidatorul neavând obligația de a-i permite accesul continuu la documente.

Argumentația Philips

38. Philips susține că Tribunalul a săvârșit o eroare de drept atunci când a apreciat că Comisia nu a săvârșit nicio neregularitate procedurală prin faptul că nu a adresat grupului LPD comunicarea privind obiecțiunile (punctele 75-82 din Hotărârea Philips).

39. Aceasta nu contestă capacitatea Comisiei de a stabili răspunderea pentru încălcare în sarcina unei societăți-mamă care a exercitat o influență decisivă asupra comportamentului unei filiale. Philips observă că acest lucru nu oferă un răspuns la întrebarea dacă Comisia are obligația de a implica cele două entități în procedura administrativă. Philips subliniază că, în speță, răspunderea sa este „pur derivată” din cea a filialei sale și că, în absența oricărei imputări directe în sarcina grupului LPD, răspunderea sa în calitate de societate-mamă o „depășește” pe cea a filialei în cauză, în sensul Hotărârii Total/Comisia [9].

40. Philips arată că, în perioada derulării procedurii administrative, filiala sa nu mai făcea parte din aceeași întreprindere, întrucât se afla sub controlul unui administrator judiciar din 30 ianuarie 2006. Philips afirmă că, având în vedere faptul că filiala sa nu a fost implicată în procedura administrativă și că nu a primit în special comunicarea privind obiecțiunile, nu a avut nici posibilitatea, nici obligația de a se apăra împotriva acuzațiilor Comisiei. În plus, numai administratorul judiciar al grupului LPD s-ar fi aflat în posesia documentației privind activitatea grupului și ar fi avut acces la angajații relevanți. Având în vedere falimentul filialei sale, Philips afirmă că îi era imposibil să își asigure accesul la această documentație pentru a dispune de probele necesare pentru a se apăra.

41. În opinia Philips, Comisia ar fi trebuit să țină seama de faptul că ea a pierdut controlul asupra filialei sale și că nu mai avea acces la documentația grupului LPD. Philips afirmă că, în cazul în care Comisia ar fi inclus grupul LPD în procedura administrativă, acesta ar fi fost în măsură să se apere și ea ar fi fost de asemenea mai în măsură să își asigure apărarea. Decizia Comisiei de a nu include grupul LPD în procedura administrativă ar fi privat, așadar, Philips de eficacitatea deplină a dreptului său la apărare.

Argumentația Comisiei

42. Comisia susține că motivele în cauză sunt inadmisibile întrucât sunt îndreptate împotriva unor aprecieri de fapt și că, în orice caz, acestea sunt neîntemeiate.

9 Hotărârea din 17 septembrie 2015 (C-597/13 P, EU:C:2015:613, punctele 35 și 38).

43. Comisia subliniază că, potrivit jurisprudenței consacrate [10], ea are competența de a aplica o amendă uneia sau celeilalte entități, societate-mamă sau filială, care formează o întreprindere. Potrivit Comisiei, recurentele pretind în mod eronat că societatea-mamă ar beneficia în mod automat de orice reducere a răspunderii filialei. Nu există nicio justificare pentru a reduce răspunderea unei societăți-mamă în cazul existenței unor neregularități procedurale care afectează drepturile filialei, precum faptul că comunicarea privind obiecțiunile nu a fost notificată în mod corespunzător filialei.

44. În plus, Comisia susține că soluția pronunțată în Hotărârea Solvay/Comisia [11] nu poate fi transpusă în speță. Aceasta subliniază că această hotărâre privește accesul la dosarul Comisiei și că nu poate fi invocată pentru a susține că Comisia trebuie să asigure accesul la informații care nu se află în posesia sa. În speță, Comisia a obținut informații relevante de la grupul LPD, prin trimiterea către acesta a unui chestionar și prin efectuarea unei inspecții. LGE a avut acces la aceste elemente în cadrul apărării sale. Comisia nu are obligația de a se asigura că alte societăți decât pârâta sunt încurajate să prezinte elemente de probă dezincriminatoare. Ca răspuns la argumentul LGE întemeiat pe Manualul de proceduri al Comisiei, aceasta din urmă precizează că manualul respectiv nu are caracter obligatoriu și poate fi adaptat la necesitățile unui caz specific, astfel încât o diferență între procedura urmată și manual nu este suficientă pentru a demonstra o eroare de drept.

45. Potrivit Comisiei, Tribunalul nu a interpretat obligația de prudență care revine societăților-mamă în ceea ce privește menținerea accesului la documentația filialelor ca fiind o obligație absolută. Dimpotrivă, Tribunalul a examinat situația de fapt din speță, arătând că LGE și Philips au menținut relații strânse cu grupul LPD pe toată perioada încălcării și că, prin urmare, ar fi putut păstra în arhivele lor sau prin orice alte mijloace informații relevante.

Apreciere

Cu privire la întinderea motivelor de recurs

46. Condițiile în care se reține răspunderea societății-mamă pentru participarea filialei sale la o înțelegere fac obiectul unei jurisprudențe consacrate.

47. Amintim că dreptul Uniunii în domeniul concurenței vizează activitățile întreprinderilor, și anume ale entităților economice care, din punct de vedere juridic, pot fi constituite din mai multe persoane fizice sau juridice. În cazul în care o astfel de entitate economică încalcă normele de concurență, ea trebuie, potrivit principiului răspunderii personale, să răspundă pentru această încălcare. În continuare, încălcarea trebuie să fie imputată fără echivoc unei persoane juridice, destinatar al comunicării privind obiecțiunile și al deciziei Comisiei [12].

48. Potrivit unei jurisprudențe constante a Curții, răspunderea pentru comportamentul unei filiale poate fi imputată societății-mamă a acesteia în cazul în care filiala nu își stabilește în mod autonom comportamentul pe piață. Astfel, într-o asemenea situație, societatea-mamă și filiala sa formează o singură întreprindere în sensul articolului 101 TFUE, astfel încât Comisia poate adresa o decizie societății-mamă fără să fie necesară stabilirea implicării personale a acesteia din urmă în încălcare [13].

10 Hotărârea din 3 martie 2011, Siemens și VA Tech Transmission & Distribution/Comisia (T-122/07-T-124/07, EU:T:2011:70, punctul 151), și Hotărârea din 27 iunie 2012, Bolloré/Comisia (T-372/10, EU:T:2012:325, punctul 50).

11 Hotărârea din 25 octombrie 2011, Solvay/Comisia (C-109/10 P, EU:C:2011:686, punctul 62).

12 A se vedea Hotărârea din 10 septembrie 2009, Akzo Nobel și alții/Comisia (C-97/08 P, EU:C:2009:536, punctele 54-57, precum și jurisprudența citată).

13 A se vedea Hotărârea din 10 septembrie 2009, Akzo Nobel și alții/Comisia (C-97/08 P, EU:C:2009:536, punctele 58, precum și 59), și Hotărârea din 16 iunie 2016, Evonik Degussa și AlzChem/Comisia (C-155/14 P, EU:C:2016:446, punctul 27).

49. Totuși, acest subiect a făcut, până de curând, obiectul unor controverse care vizau conceptul însuși al mecanismului care permite reținerea răspunderii unei societăți-mamă care nu a participat la încălcare [14]. Astfel, pe de o parte, Curtea a constatat că, în ipoteza în discuție, societatea-mamă în cauză este „considerată că a săvârșit ea însăși” încălcarea normelor de concurență din dreptul Uniunii [15]. Pe de altă parte, Curtea a decis că răspunderea societății-mamă este „pur derivată” din cea a filialei sale [16].

50. Într-o hotărâre recentă, Curtea a precizat că societatea-mamă căreia i s-a imputat comportamentul ilicit al filialei este sancționată personal pentru o încălcare a normelor de concurență ale Uniunii pe care se consideră că a săvârșit-o ea însăși, având în vedere influența decisivă pe care o exercita asupra filialei sale și care îi permitea să determine comportamentul acesteia din urmă pe piață [17]. Astfel, în ipoteza în care răspunderea societății-mamă rezultă din comportamentul ilicit al filialei sale, acțiunile anticoncurențiale sunt considerate totuși a fi fost săvârșite de societatea-mamă însăși, dat fiind că aceasta forma o unitate economică împreună cu filiala sa [18].

51. Observăm că prezentele recursuri privesc, desigur, o problematică similară, însă din perspectiva mult mai restrânsă a exercitării efective a dreptului la apărare de către o societate-mamă în ipoteza în care, în cursul procedurii administrative, aceasta nu mai deține controlul asupra fostei sale filiale.

52. Astfel, în prezentele recursuri, societățile-mamă recurente nu contestă stabilirea răspunderii pentru acțiunile ilicite ale filialei lor comune, grupul LPD. Motivele formulate de recurente sunt întemeiate, în ambele recursuri, pe încălcarea principiului respectării dreptului la apărare care ar rezulta din faptul că Comisia nu a adresat comunicarea privind obiecțiunile grupului LPD și că, în consecință, recurentele nu ar fi putut beneficia de eventuale elemente dezincriminatoare pe care această filială le-ar fi putut prezenta în cadrul propriei apărări [19].

Cu privire la pretinsa încălcare a dreptului la apărare

53. Potrivit jurisprudenței constante a Curții, aplicată în speță de către Tribunal [20], respectarea dreptului la apărare în cadrul desfășurării procedurilor administrative în domeniul concurenței constituie un principiu general al dreptului Uniunii [21].

54. Respectarea dreptului la apărare impune ca, în cursul procedurii administrative, persoanei în cauză să i se fi oferit posibilitatea să își prezinte în mod util punctul de vedere asupra caracterului veridic și pertinent al circumstanțelor invocate, precum și asupra înscrisurilor reținute de către Comisie în susținerea afirmației sale privind existența unei încălcări [22].

14 A se vedea Concluziile avocatului general Wahl prezentate în cauza Akzo Nobel și alții/Comisia (C-516/15 P, EU:C:2016:1004, punctele 52-69).

15 Hotărârea din 26 noiembrie 2013, Kendrion/Comisia (C-50/12 P, EU:C:2013:771, punctul 55), și Hotărârea din 10 aprilie 2014, Comisia și alții/Siemens Österreich și alții (C-231/11 P-C-233/11 P, EU:C:2014:256, punctul 47).

16 Hotărârea din 22 ianuarie 2013, Comisia/Tomkins (C-286/11 P, EU:C:2013:29, punctele 37, 39, 43 și 49), și Hotărârea din 17 septembrie 2015, Total/Comisia (C-597/13 P, EU:C:2015:613, punctul 38).

17 Hotărârea din 27 aprilie 2017, Akzo Nobel și alții/Comisia (C-516/15 P, EU:C:2017:314, punctul 56, precum și jurisprudența citată).

18 A se vedea în acest sens Hotărârea din 27 aprilie 2017, Akzo Nobel și alții/Comisia (C-516/15 P, EU:C:2017:314, punctele 72, precum și 73).

19 În memoriul în replică, LGE arată în special că nu reproșează Comisiei că a săvârșit o neregularitate prin faptul că nu a stabilit răspunderea în sarcina filialei sale, ci că a încălcat dreptul la apărare al LGE prin faptul că nu a adresat filialei respective comunicarea privind obiecțiunile.

20 A se vedea punctele 68-70 din Hotărârea LGE și punctele 91-93 din Hotărârea Philips.

21 Hotărârea din 13 februarie 1979, Hoffmann-La Roche/Comisia (85/76, EU:C:1979:36, punctul 9). A se vedea de asemenea Hotărârea din 3 septembrie 2009, Prym și Prym Consumer/Comisia (C-534/07 P, EU:C:2009:505, punctul 26 și jurisprudența citată).

22 A se vedea Hotărârea din 9 iulie 2009, Archer Daniels Midland/Comisia (C-511/06 P, EU:C:2009:433, punctul 88 și jurisprudența citată).

55. Prezentele recursuri ridică problema dacă sunt îndeplinite aceste cerințe în ceea ce privește o societate-mamă în cazul în care Comisia decide să nu adreseze comunicarea privind obiecțiunile filialei care a participat la înțelegere, în condițiile în care a fost declarat falimentul respectivei filialei, astfel încât societatea-mamă nu mai are acces la documentele de care dispune aceasta și la angajații săi.

56. Observăm că comunicarea privind obiecțiunile, vizată la articolul 27 alineatul (1) din Regulamentul nr. 1/2003 [23], constituie garanția procedurală esențială pentru aplicarea principiului respectării dreptului la apărare, întrucât permite destinatarului acesteia să își prezinte în mod util argumentele în cadrul procedurii angajate împotriva sa [24]. Comunicarea privind obiecțiunile trebuie să precizeze fără echivoc persoana fizică sau juridică căreia i se vor putea aplica amenzi și să îi fie adresată persoanei respective, indicând calitatea în care îi sunt reproșate faptele invocate [25].

57. Comunicarea privind obiecțiunile urmărește astfel să permită exercitarea dreptului la apărare, în mod individual, de către fiecare persoană juridică vizată în procedura administrativă în materie de concurență.

58. În consecință, respectarea acestei garanții procedurale în ceea ce privește o societate-mamă care a primit o comunicare privind obiecțiunile nu poate fi compromisă prin simplul fapt că respectiva comunicare privind obiecțiunile nu a fost adresată unei alte persoane juridice, și anume filiala sa care a participat în mod direct la încălcare.

59. În opinia noastră, această considerație rămâne valabilă în pofida faptului că eventuale elemente de probă dezincriminatoare furnizate de filială în răspunsul său la comunicarea privind obiecțiunile sunt susceptibile să favorizeze societatea-mamă.

60. Chiar ținând seama de particularitatea unei situații în care aceeași încălcare poate fi imputată mai multor persoane juridice care constituie o singură entitate economică, nu considerăm că introducerea în cauză a unei persoane juridice poate fi analizată ca motiv de apărare pentru alte persoane juridice care își exercită dreptul la apărare în mod autonom.

61. După cum reiese din articolul 27 alineatul (1) din Regulamentul nr. 1/2003, trimiterea comunicării privind obiecțiunile este o cerință procedurală obligatorie care are scopul de a asigura exercitarea dreptului la apărare de către destinatarul unei decizii prin care se constată încălcarea [26]. Or, în măsura în care Comisia decide în mod legal să nu angajeze răspunderea filialei – fapt care nu este contestat în prezentele recursuri [27] –, aceasta nu poate avea obligația de a adresa filialei respective o comunicare privind obiecțiunile.

23 Această dispoziție prevede că, înainte de adoptarea deciziei prin care se constată încălcarea, Comisia acordă persoanelor care fac obiectul procedurii ocazia de a-și exprima punctul de vedere cu privire la obiecțiunile formulate de Comisie.

24 Hotărârea din 3 septembrie 2009, Papierfabrik August Koehler și alții/Comisia (C-322/07 P, C-327/07 P și C-338/07 P, EU:C:2009:500, punctele 38, precum și 39), și Hotărârea din 10 septembrie 2009, Akzo Nobel și alții/Comisia (C-97/08 P, EU:C:2009:536, punctul 57).

25 Hotărârea din 10 septembrie 2009, Akzo Nobel și alții/Comisia (C-97/08 P, EU:C:2009:536, punctul 57). Această cerință este de asemenea explicitată în Manualul de proceduri al Comisiei în ceea ce privește aplicarea articolelor 101 și 102 din TFUE (punctul 5.1, p. 116), la care fac trimitere recurentele: „While the subject of the competition rules is an «undertaking», each legal entity that may be liable for the infringement within the undertakings must individually receive, as an addressee, [a Statement of Objections] […] It is therefore important to make sure that the [Statement of Objections] is addressed to all possible legal entities (parent companies and subsidiaries) that may be held jointly and severally liable for the infringement […] The final decision cannot be addressed to legal entities which, although they may be considered to be responsible for the infringements, were not an addressee of the [Statement of Objections]."

26 A se vedea în acest sens Hotărârea din 7 iunie 1983, Musique Diffusion française și alții/Comisia (100/80-103/80, EU:C:1983:158, punctul 10), și Hotărârea din 3 septembrie 2009, Papierfabrik August Koehler și alții/Comisia (C-322/07 P, C-327/07 P și C-338/07 P, EU:C:2009:500, punctul 36).

27 A se vedea punctul 52 din prezentele concluzii.

62. Astfel cum a constatat în mod întemeiat Tribunalul, rezultă că, în speță (punctul 83 din Hotărârea LGE și punctul 97 prima teză din Hotărârea Philips), faptul că filialei nu i s-a imputat în mod formal încălcarea și că nu i-a fost trimisă comunicarea privind obiecțiunile nu constituie o neregularitate de natură să compromită dreptul la apărare al societăților-mamă a grupului.

63. Cu toate acestea, recurentele susțin că situația este diferită în cazul în care documentația filialei care a participat în mod direct la înțelegere nu mai este accesibilă societăților-mamă. În această privință, ele afirmă că încălcarea dreptului la apărare rezultă, într-o astfel de situație, din faptul că nu au putut să beneficieze de eventuale elemente dezincriminatoare care ar fi putut fi furnizate de filială.

64. Nu considerăm că acest argument este convingător.

65. În opinia noastră, recurentele se referă în mod eronat la jurisprudența Curții referitoare la divulgarea elementelor dezincriminatoare, invocând în special Hotărârea Solvay/Comisia [28].

66. Această jurisprudență [29] se referă la accesul la elementele dezincriminatoare care figurează în dosarul Comisiei. Or, argumentul recurentelor în cadrul prezentelor recursuri nu privește accesul la dosarul Comisiei și, de altfel, nici la celelalte elemente colectate de Comisie în cursul procedurii administrative [30], ci accesul la elementele de care Comisia ar fi putut eventual dispune dacă grupul LPD le-ar fi prezentat.

67. Observăm că procedurile în domeniul concurenței prevăd mijloace de obținere a probelor de către Comisie, precum și reguli privind accesul la dosar care permit părților interesate să cunoască elementele aflate în posesia Comisiei [31].

68. În speță, astfel cum reiese din cuprinsul punctului 92 din Hotărârea LGE și din cuprinsul punctului 97 din Hotărârea Philips, Comisia a adresat solicitări de informații societăților grupului LPD și a efectuat inspecții la sediile acestui grup. În aceste condiții, în cazul în care recurentele ar fi considerat că măsurile de cercetare luate de Comisie în privința grupului LPD erau insuficiente, ar fi trebuit să aibă inițiativa de a solicita Comisiei adoptarea altor măsuri adecvate pentru a colecta elementele relevante aflate în posesia acestui grup.

69. Având în vedere cele ce precedă, Tribunalul a respins în mod întemeiat, pentru motivele care figurează la punctele 68-83 din Hotărârea LGE și la punctele 91-97 din Hotărârea Philips, argumentul formulat de către fiecare dintre recurente potrivit căruia Comisia a încălcat dreptul lor la apărare prin faptul că nu a adresat grupului LPD comunicarea privind obiecțiunile.

28 Hotărârea din 25 octombrie 2011 (C-109/10 P, EU:C:2011:686, punctele 62 și 64, precum și jurisprudența citată). Potrivit acestei jurisprudențe, în cazul nedivulgării unui document dezincriminator, pentru a constata o încălcare a dreptului la apărare, este suficient ca persoana în cauză să demonstreze că ar fi putut folosi respectivele documente dezincriminatoare în apărarea sa.

29 În Hotărârea din 25 octombrie 2011, Solvay/Comisia (C-109/10 P, EU:C:2011:686), se făcea referire la documentele lipsă din dosarul Comisiei, la care Solvay nu a avut acces și care – după cum însăși Comisia a recunoscut – ar fi putut conține informații relevante pentru apărare.

30 În ceea ce privește posibilele elemente dezincriminatoare conținute în răspunsurile la comunicarea privind obiecțiunile trimisă altor părți implicate în aceeași procedură, a se vedea Hotărârea din 16 iunie 2011, Solvay/Comisia (T-186/06, EU:T:2011:276, punctul 225), și Hotărârea din 16 iunie 2011, Bavaria/Comisia (T-235/07, EU:T:2011:283, punctele 119 și 249-251).

31 Articolele 18-21 și, respectiv, articolul 27 alineatul (2) din Regulamentul nr. 1/2003.

70. Pe de altă parte, chiar dacă s-ar putea menține o îndoială cu privire la problema dacă motivarea cuprinsă la punctele 68-83 din Hotărârea LGE și la punctele 91-97 din Hotărârea Philips răspunde pe deplin la argumentele reclamantelor în primă instanță, precum și cu privire la problema dacă punctul 83 din Hotărârea LGE respinge în mod întemeiat motivul invocat în primă instanță ca inoperant, o asemenea eventuală critică, ce privește motivarea hotărârilor atacate, nu ar fi de natură să conducă la anularea acestora, întrucât respingerea motivelor în cauză este, în orice caz, întemeiată pentru motivele formulate mai sus [32].

71. În sfârșit, în ceea ce privește argumentele recurentelor referitoare la motivele din hotărârile atacate care subliniază obligația oricărei întreprinderi de a asigura păstrarea corespunzătoare a elementelor documentare care permit reconstituirea activității sale (punctele 86-89 din Hotărârea LGE, punctul 97 din Hotărârea Philips), observăm că, astfel cum rezultă din utilizarea de către Tribunal a expresiilor „în orice caz” și „în plus” la punctele citate anterior, aceste argumente sunt îndreptate împotriva motivelor neesențiale din hotărârile atacate și, prin urmare, sunt inoperante.

Concluzie Având în vedere cele de mai sus, propunem Curții să respingă ca nefondate primul motiv de recurs formulat de LG Electronics Inc. împotriva Hotărârii Tribunalului din 9 septembrie 2015, LG Electronics/Comisia (T-91/13, nepublicată, EU:T:2015:609), precum și al doilea motiv de recurs formulat de Koninklijke Philips Electronics NV împotriva Hotărârii Tribunalului din 9 septembrie 2015, Philips/Comisia (T 92/13, nepublicată, EU:T:2015:605).

32 A se vedea punctele 58-69 din prezentele concluzii, precum și Hotărârea din 2 aprilie 1998, Comisia/Sytraval și Brink's France (C-367/95 P, EU:C:1998:154, punctul 47), și Hotărârea din 30 septembrie 2003, Biret International/Consiliul (C-93/02 P, EU:C:2003:517, punctul 60).